

Etl Alex

Az Egyesült Államok európai katonai jelenlétének alakulása az Ázsia felé fordulás tükrében

Az Obama-adminisztráció hivatalba lépését követően jelentősen megváltoztak az Amerikai Egyesült Államok külpolitikai stratégiájának fókuszpontjai. A globális gazdaság súlypontjának, így a nemzetközi hatalmi középpontnak a transzatlantiból a Csendes-óceán térsége felé történő eltolódásával párhuzamosan a George W. Bush által indított költséges és kétes eredményű háborúk Afganisztán és Irak területén is befejeződtek vagy átalakultak. Az előbb „pivot”, majd „rebalancing” névre keresztelt Ázsia, illetve a csendes-óceáni térség felé fordulás amerikai stratégiája pedig óhatatlanul változásokat idézett elő a tradicionális transzatlanti szövetségi rendszerben, ami napjainkra a két kontinens védelmi kapcsolataiban is kimutathatóvá vált. E változások egyik eleme az amerikai katonai jelenlét mértékének, jellegének és földrajzi megoszlásának változása, amelyet az elemzés összegez és értékel.

Bevezetés

A 2012 januárjában meghirdetett jelentős mértékű és a globális viszonyokat alapjaiban meghatározó amerikai külpolitikai irányváltást¹ három fő tényezőre vezethetjük vissza. Egyrészt az Egyesült Államok (védelmi) költségvetését érő kihívásokra, amelyek megszorításokat irányoztak elő az amerikai globális katonai jelenlét tekintetében. Másrészt az európai védelmi kiadások tartósan alacsony mértékére és további drasztikus csökkenésére a 2008-as pénzügyi-gazdasági válságot követően, amely minden korábbinál aránytalanabban tette a NATO-n belüli tehermegosztást, kiváltva Washington ismételt kritikáját. Végül legáltalánosabb értelemben a már 2014 előtt is megfigyelhető geopolitikai hangsúlyeltolódásra: az európai gazdasági és politikai hatalom relatív csökkenésére, ezzel szemben pedig a felemelkedő ázsiai országok hatalmának növekedésére.

A csendes-óceáni térség gazdasági felemelkedése és ezzel együtt az amerikai érdekek egyre markánsabb megjelenése magával hozta a régió katonai felértékelődését is Washington számára. Ez a tényező katonai szempontból előidézi az Egyesült Államok stratégiai fókuszváltását, és a gyakorlatban az ázsiai szövetségi rendszer megerősítését és a csapattelepítéseket helyezi előtérbe. Ezzel párhuzamosan már 2014 előtt is jelentősen csökkent a tágan értelmezett közel-keleti térség szerepe az amerikai külpolitikai döntéshozatalban; mivel az Obama-adminisztráció stratégiai döntéseinek köszönhetően végbement az iraki és az afganisztáni kivonulás, megszűnt Európa „ugródeszka” funkciója az erőknek és az utánpótlásnak a Közel-Keletre történő áttelepítése során. Az előbbiekkal párhuzamosan végbement – az ukrán–orosz konfliktust megelőzően – az európai kontinens geopolitikai

1 Defense Strategic Guidance: Sustaining Global U.S. Leadership: Priorities for the 21st Century Defense. Department of Defense, 2012. január.

leértékelődése, köszönhetően a stabil biztonsági helyzetnek és a közvetlen fenyegetettség hiányának. E tényező legfontosabb hatása az volt, hogy felgyorsította az Egyesült Államok külpolitikai irányváltásának ütemét.

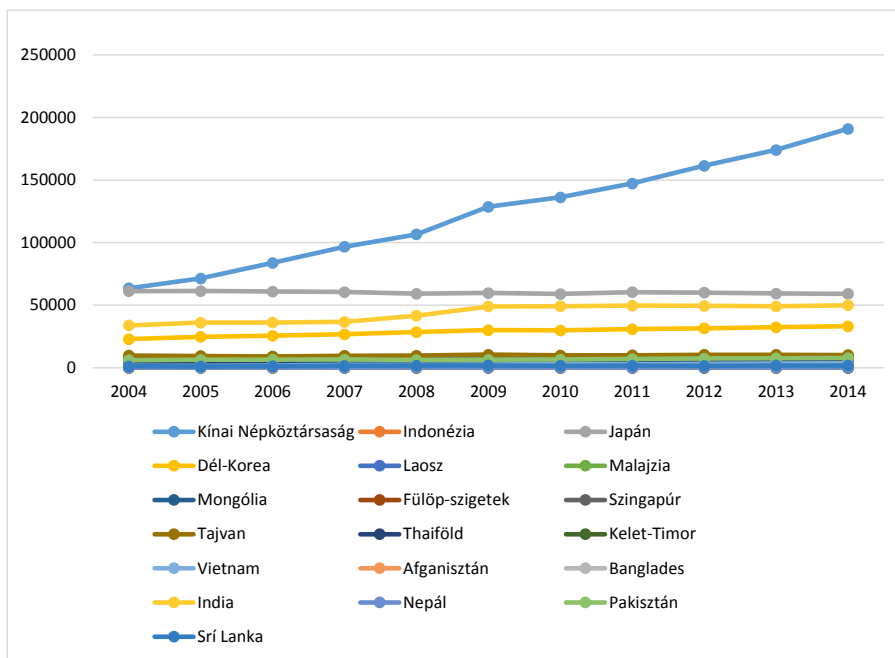
E tényezők képezik elemzésünk fókuszpontjait, ám mindemellett jogosan merül fel a kérdés, hogy vajon miként befolyásolták az Egyesült Államok európai jelenlétét a 2014–2015-ös év válságai? Éppen ezért munkánk egyik kulcspontjaként az Irakban és Szíriában (az úgynevezett „Iszlám Állam” felemelkedése), valamint Ukrajnában végbement változások (az oroszbarát szeparatisták és az ukrán kormányerők konfliktusa) kontextusában vizsgáljuk majd az amerikai–európai védelmi kapcsolatok alakulását. Elemzésünkben e tényezők dinamikus kölcsönhatásainak részletes vizsgálatával foglalkozunk.

A csendes-óceáni térség felértékelődése

Ázsia globális súlya több szempontból is növekedett napjainkra. Ennek motorja egyértelműen Kína rohamos fejlődése, amit jól példáz, hogy az ország nemzeti össztermékének növekedése (GDP) évente rendre 7-14% között alakult az elmúlt tíz év során. Bár igaz, hogy a jelenlegi előrejelzések alapján e tekintetben lassulás várható,² mégis napjainkra Délkelet-Ázsia vált a világ egyik legjelentősebb gazdasági központjává, hiszen Kína mellett jelentős fejlődési ütemet produkál India, Dél-Korea, Japán, Vietnam, Indonézia és Szingapúr is. Ehhez pedig az érintett országok számára egy rendkívül masszív – több milliárd főt számláló – társadalmi bázis áll rendelkezésre. Ahogy nő a régió gazdasági, ezzel együtt pedig politikai szerepe, úgy kerülnek egyre inkább előtérbe a védelmi kiadások is (1. ábra). Ennek kapcsán a leginkább kiugró értékeket a Kínai Népköztársaság mutatja, valamint jelentős védelmikiölségvetés-növelést hajtott végre India és Dél-Korea is az utóbbi évtizedben. A hagyományosan magas büdzsével rendelkező Japán továbbra is a második legnagyobb védelmi kiadásokkal rendelkező ország a térségben, ám előnye folyamatosan csökken Szöullal és Újdelhivel szemben.

2 China. *The World Bank*, 2015. 04. 10.

Védelmi kiadások Ázsiában

Kína, Dél-Korea, Indonézia, a Fülöp-szigetek, Afganisztán és Pakisztán esetében a SIPRI adatai becslésen alapulnak, s Laosz és Vietnam esetében is bizonytalanok az adatok. Nem áll rendelkezésünkre adat Észak-Korea és Mianmar katonai kiadásairól, így ezeket nem tüntettük fel. Az értékek millió dollárban értendők, 2011-es rögzített árfolyamon.

Forrás: *SIPRI Military Expenditure Database*, Stockholm International Peace Research Institute, 2015

Katonai szempontból csak még komplexebbé teszi a helyzetet a nukleáris fegyverek jelenléte a térségben. India, Pakisztán és Észak-Korea is az el nem ismert atomhatalmak közé tartoznak, és az előbbi kettő – az egymással fennálló konfliktusos viszony miatt – jelentősen növelték arsenáljukat az elmúlt évek során, így mára mindkettő legalább 100-100 nukleáris robbanófejjel rendelkezik. Ezzel párhuzamosan mindhárom említett ország fejleszti taktikai és stratégiai rakétatechnológiáját, amelyek közül előbbiek egy hagyományos fegyveres konfliktus esetén is szerepet kaphatnak.³ Az atomfegyverek mellett a régió geográfiai helyzetéből fakadóan a másik jelentős fejlesztési irány a haditengerészet (lásd például a Japán, Kína és Dél-Korea közti feszültséget vagy a dél-kínai-tengeri szigetvitákat).

A dél- és kelet-ázsiai térség fokozatosan kibontakozó fegyverkezési verseny színhelyévé válik, és ez a jövőben alapjaiban befolyásolhatja a globális biztonsági helyzetet is. A problémát tovább súlyosbítja a nukleáris proliferáció és a rakétatechnológiák fejlődése. A konkrét lépések terén is érdemes kiemelni néhány – a közelmúltban futott – katonai programot. Kína esetében 2012-ben elkészült a Liaoning repülőgép-hordozó, és bizonyos források szerint már épül az ország második ilyen típusú hajója, párhuzamosan egy 052-D osztályú rombolóval. Dél-Korea 2014 márciusában 40 darab F-35A típusú vadász-

3 *Strategic Survey 2013. Strategic Policy Issues*. London, 2014, International Institute for Strategic Studies, 32–35. o.

repülőgépet rendelt meg, valamint jelentős ütemben zajlik a Son Won–II osztályú tengeralattjárók vízrebocsátása, mindezeket pedig kiegészíti az ország Hyunmu–2 ballisztikus rakéta programja. Japán esetében egy 2030-ig tartó modernizációs program első szakaszának keretében – 2019-ig – több tengeralattjáró, romboló és haditengerészeti felderítő eszköz is leszállításra kerül. E haderőnem fejlesztése a kis államok számára is prioritást jelent (például Szingapúr 2013-ban két 218SG típusú tengeralattjárót rendelt Németországtól, Vietnam pedig már átvette a két Project 636 osztályú tengeralattjáróját).⁴ A beszerzések listája természetesen nem teljes, viszont jól érzékelteti a régióban végbemenő fegyverkezési verseny jellegét és ütemét is.

Mindebből kifolyólag Washington számára a térség szerepe jelentősen felértékelődött. Elmondható, hogy az Ázsia felé fordulás stratégiájának meghirdetését alapjaiban határozták meg a 21. századi globális gazdasági és katonai tendenciák, amelyeket az Egyesült Államok a világ egyetlen szuperhatalmaként nem hagyhat figyelmen kívül. Ennek a gondolatnak a megjelenése tükröződött vissza Hillary Clinton 2011-es *America's Pacific Century*⁵ című cikkében, ahol felhívja a figyelmet Washington felelősségére és arra, hogy az országnak vezetőként kell fellépnie a régióban, ezzel is garantálva a stabilitást.

Az Ázsia felé fordulás politikájának kezdetét általában Barack Obama elnök 2011. november 17-én Ausztráliában elhangzott beszédéhez kötik,⁶ aki bár azt nem mondta, hogy az ország Ázsia felé fordulása az Európától való elfordulással lenne egyenlő, ennek eshetősége mégis komoly aggodalmat okozott a transzatlanti kapcsolatokban. Ezt követően James G. Stavridis admirálisnak, a szövetséges európai erők főparancsnokának a Képviselőház Fegyveres Erők Bizottsága előtti meghallgatása csak még tovább fokozta az aggodalmakat e téren. Az admirális hangsúlyozta, hogy Európa gazdasági, földrajzi helyzete, valamint szövetségesi szerepe továbbra is fontossá teszi a térséget az Egyesült Államok számára, ugyanakkor a geopolitikai változások és a költségvetési helyzet miatt várhatóan 80 000-ről 68 000-re csökken majd az amerikai csapatok létszáma a kontinensen. Stavridis kiemelte, hogy az európai tagállamok nem teljesítik a kitűzött célokat és a NATO-elvárásokat, ezáltal pedig jelentősen megnehezítik a washingtoni védelmi kiadások csökkentését is. Éppen ezért az Egyesült Államoknak folyamatos nyomást kell gyakorolnia a szövetségesekre a nagyobb felelősségvállalás érdekében.⁷

Stratégiai szinten 2012 januárjában következett be változás, amikor a védelmi minisztérium kiadta a *Defence Strategic Guidance – Sustaining Global U.S. Leadership: Priorities for the 21st Century Defense* című dokumentumot. Ekkor Washington már egyértelműen deklarálta az Ázsia felé fordulás politikájának fontosságát és a térség felértékelődését is. Európa kapcsán a dokumentum szól a transzatlanti szövetség szerepéről is, és hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok továbbra is elkötelezett a kontinens biztonságának megőrzésében. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az afganisztáni és az iraki műveletek lezárulása lehetőséget nyújt Washingtonnak arra, hogy átcsoportosítsa költségvetését, és ezzel együtt az európai kontinensen a képességihiányok pótlását célzó beszerzések kerül-

4 *The Military Balance: Asia*. London, 2015, International Institute for Strategic Studies, 207–208. o.

5 Clinton, Hillary: *America's Pacific Century*. *Foreign Policy*, 2011. 10. 11.

6 Remarks by President Obama to the Australian Parliament. *The White House*, 2011. 11. 17.

7 General Ham, Admiral Stavridis Testify Before House Armed Services Committee. *Africom.mil*, 2012. 02. 29.

jenek előtérbe a személyi kiadások helyett. A dokumentum – elemzésünk szempontjából egyik leglényegesebb pontjaként – kifejti, hogy a változó stratégiai környezetet szem előtt tartva kell meghatározni az Egyesült Államok európai jelenlétét.⁸

Ezt követően azonban az aggodalomról árulkodó európai reakciók miatt az adminisztráció Európa-politikájának hangvétele egyre kifinomultabbá vált, és többek között Hillary Clinton külügyminiszter is igyekezett megnyugtatni az európai szövetségeseket, hogy Ázsia felértékelődése nem jelenti a transzatlanti kapcsolatok gyengülését. Éppen ellenkezőleg, 2012 novemberében a külügyminiszter már arról beszélt, hogy Európának az Egyesült Államokkal együtt kell átirányítania figyelmét Ázsia felé, mindamelllett pedig az öreg kontinensnek is folytatnia kell a NATO megkezdett modernizációját azért, hogy a szövetség alkalmazkodni tudjon korunk kihívásaihoz.⁹ A következő jelzés Európa számára azonban ismét stratégiai szinten érkezett, a 2014-es *Quadrennial Defense Review* kiadásával. A Négyéves Védelmi Felülvizsgálat megerősítette Ázsia szerepének folyamatos növekedését és az Egyesült Államok politikai, gazdasági és biztonsági érdekeinek kibővülését a régióban. Ugyanakkor a 2012-es *Defense Strategic Guidance* dokumentummal összehasonlítva lényegesen kevesebb szó esik Európáról vagy a transzatlanti viszonyrendszer jövőjéről.¹⁰

A nyilatkozatokat gyors ütemű gyakorlati intézkedések is követték.¹¹ Az egyik legjelentősebb ezek közül, hogy 2014 augusztusában az amerikai és az ausztrál kormány bilaterális egyezményt kötött arról, hogy onnantól kezdve 6 hónapos rotációval 2500 amerikai tengerészgyalogos állomásozhat az országban található bázisokon.¹² 2013 óta rotációban további négy amerikai part menti támadóhajó is Szingapúrban állomásozhat, és a 2015-ös megállapodás alapján legalább 2018-ig maradhatnak majd.¹³ Ezen túlmenően egy 2014 áprilisában megkötött egyezmény nagyobb, nem állandó amerikai erők jelenlétét is engedélyezi a Fülöp-szigeteken az elkövetkező 10 évben. (Ennek értelmében a szárazföldi erőknél, a légierőnél és a hadihajóknál is lehetőségük lesz használni a helyi bázisokat.)¹⁴ Rajtuk kívül 28 000-re tehető a Dél-Korea¹⁵ és 53 000-re a Japán¹⁶ területén állomásozó amerikai erők létszáma. A RAND Corporation összesítése alapján elmondható, hogy az amerikai légierő jelenleg tizenöt (két ausztrál, négy japán, öt dél-koreai, két fülöp-szigeteki, egy szingapúri és egy thaiföldi) repülőtérral rendelkezik a térségben, amelyek hozzájá-

8 *Defense Strategic Guidance: Sustaining Global U.S. Leadership: Priorities for the 21st Century Defense. Department of Defense*, 2012. január, 2–3. o.

9 *Remarks by Secretary of State Hillary Rodham Clinton. state.gov*, 2012. 11. 29.

10 *Quadrennial Defense Review. Department of Defense*, 2014. 03. 24.

11 A gyakorlati intézkedések felsorolása természetesen nem teljes. Jelen munkánkban a tendenciák érzékeltetése érdekében csak a legfontosabb döntések bemutatására törekedtünk. Így egyebek mellett nem írunk a Hawaiiit, Guamot, Alaszkát, Tajvant, Thaiföldet érintő telepítésekről és változásokról.

12 *The Force Posture Agreement between the Government of Australia and the Government of the United States of America. aph.gov.au*, 2014. 08. 12.

13 Gady, Franz-Stefan: 4 US Littoral Combat Ships to Operate out of Singapore by 2018. *The Diplomat*, 2015. 02. 19.

14 Lum, Thomas – Dolven, Ben: *The Republic of the Philippines and U.S. Interests–2014. Congressional Research Service*, 2014. 05. 15., 15. o.

15 Manyin, Mark E. – Niktin, Mary Beth D. – Chanlett, Emma – Cooper, William H – Rinehart, Ian E.: *U.S.-South Korea Relations. Congressional Research Service*, 2014. 06. 24. 15–16. o.

16 Chanlett-Avery, Emma – Rinehart, Ian E.: *The U.S. Military Presence in Okinawa and the Futenma Base Controversy. Congressional Research Service*, 2014. 08. 14. 1. o.

rulnak az Egyesült Államok erőketvitő képességéhez.¹⁷ Az amerikai csapatok létszámának megnövekedése azonban nem egy folyamat végét jelzik, hiszen a közeljövőben várhatóan tovább növekszik majd Washington katonai jelenléte. Ezt támasztja alá Joe Biden alelnök 2014-es nyilatkozata is, amely szerint 2020-ra a haditengerészet és a légierő állományának 60%-a a csendes-óceáni régióban állomásozik majd.¹⁸

Európa „ugródeszka” szerepének háttérbe szorulása: kivonulás Irakból és Afganisztánból

A 2000-es évek két legjelentősebb amerikai intervenciójának egyik közös pontja, hogy mindkettő az anyaországtól távol eső területeken zajlott. Éppen ezért a logisztika szempontjából különösen jól jött az európai szövetségesek földrajzi elhelyezkedése. A washingtoni külpolitikai irányváltás azonban ezt az „ugródeszka” szerepet is háttérbe szorította, hiszen a szárazföldi csapatok jelenléte mindkét térségben minimálisra esett vissza.

A hivatalba lépést követően az Obama-adminisztráció az egyik leglátványosabb létszámcsökkentést Irakban hajtotta végre. A Bush elnök által megindított iraki műveletek során 2003-ban 67 700 amerikai katonát vetettek be, és ez a szám 2008-ig folyamatosan növekedett a belső instabilitás következtében. Ekkor összesen 157 800 amerikai katona állomásozott Irak területén,¹⁹ ám várható volt, hogy ez az állapot hamar megváltozik majd, hiszen Barack Obama már szenátorként sem szavazott az intervenció mellett. Igaz, 2007-ben már a republikánus vezetés is elhatározta magát a kivonulásra, ám csak 2008. november 17-én született megállapodás arról a washingtoni és a bagdadi kormányzat között, hogy 2011. december 31-ig az összes amerikai katonát hazavezénylik. Az egyezmény radikális létszámcsökkentés kísérte, amelynek keretében 2011-ben 45 000 főt vontak ki az országból.²⁰ 2011. december 18-án az utolsó konvoj is elhagyta Irak területét, és így az adminisztráció befejezett egy rendkívül költséges és vitatott háborút. Ezzel pedig a washingtoni külpolitika újrapozicionálását kiegészítve megkezdődött az amerikai katonai jelenlét fókuszpontjainak Ázsia felé tolódása. Az iraki trendek 2014-ben változtak meg az úgynevezett Iszlám Állam elnevezésű terrorszervezet előretörése miatt, aminek nyomán Washington elhatározta magát az *Operation Inherent Resolve* művelet megindítása mellett. Ennek keretében az amerikai légierő több ezer légitámaszpontot mért a terrorszervezet iraki és szíriai állásaira az elmúlt egy év során. Mivel azonban ezek önmagukban nem bizonyultak elegendőnek, a művelet kiegészült egy szárazföldi komponenssel is. Napjainkra az amerikai szárazföldi katonai jelenlét (kiképzők, tanácsadók, különleges műveleti erők) 3500 fősre tehető Irak területén. A kontingens feladata az ország haderejének kiképzése és támogatása a műveletek során.²¹ Várhatóan az adminisztráció nem fogja ezt a létszámot

17 Davis, Lynn E. – Pettyjohn, Stacie L. – Sisson, Melanie W. – Worman, Stephen M. – Mcnerney Michael J.: *U.S. Overseas Military Presence What Are the Strategic Choices?* Rand Corporation, 2012, 39–42. o.

18 *US wants stronger military presence in Pacific.* *Worldbulletin.net*, 2014. 10. 03.

19 Belasco, Amy: *Troop Levels in the Afghan and Iraq Wars, FY2001-FY2012: Cost and Other Potential Issues.* *Congressional Research Service*, 2009. 07. 02. 34. o.

20 *Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq.* *State.gov*, 2011, 20. o.

21 Simeone, Nick: *U.S. Military Begins Training Iraqi Forces to Take on ISIL.* *Department of Defense*, 2015. 01. 05.

drasztikusan emelni, hiszen az teljesen ellentétben állna az elnök által eddig képviselt iraki politikával, ám az Iszlám Állam elleni fellépés elhúzódása nyomán az amerikai erők még sokáig az országban maradhatnak. A művelet költségei 2015 nyaráig elérték a 2,9 milliárd dollárt.²²

Ahogy Obama elnök elhatározta magát az iraki létszámcsökkentés és kivonulás mellett, az adminisztráció elkezdte növelni haderejének jelenlétét Afganisztánban. A 2001. szeptember 11-i eseményekre válaszul George Bush elnök által megindított művelet során a 2002-es 5200 fős létszám 2008-ra 30 000-re nőtt. Ezt Obama hivatalba lépését követően további csapaterősítések kísérték, amelyek számára a keretet az elnök által meghirdetett csapatlétszám-növelési stratégia jelentette. Ennek következtében egy év alatt további 30 000 főt telepítettek az országba, amelyet a következő évben ismét körülbelül 30 000 fő követett. Ezzel pedig az amerikai katonák létszáma megközelítette a 100 000 főt Afganisztánban. Másfelől az elnök már ekkor kilátásba helyezte, hogy – a biztonsági helyzet várt javulásával összhangban – 2012–2013-tól kezdve radikálisan csökkenti a műveleti részvételt. Ezt az ígértét következetesen be is tartotta,²³ tekintve, hogy az ISAF műveleti mandátuma 2014. december 31-ével lejárt. Bár ez nem jelentette a nemzetközi erők teljes kivonulását, a katonák további állomásoztatásának jogi háttere meglehetősen sokáig tisztázatlan maradt. Az erről szóló kétoldalú biztonsági megállapodást (*Bilateral Security Agreement – BSA*)²⁴ az Amerikai Egyesült Államok és az Afganisztáni Iszlám Köztársaság képviselői végül 2014. szeptember 30-án írták alá. A dokumentum – és a NATO szervezétével párhuzamosan megkötött egyezmény (*Status of Forces Agreement – SOFA*)²⁵ – megteremtették a jogi alapot az amerikai és a nemzetközi erők számára, hogy a NATO erői 2014. december 31. után is az országban maradhassanak. Az ISAF befejeződésével véget értek a harci műveletek Afganisztán területén, és a SOFA/BSA értelmében az Egyesült Államok, valamint a NATO ezt követően kiképzéssel, tanácsadással és mentorálással segíti a terrorellhárítási műveleteket és az Afgán Nemzeti Biztonsági Erőket (*Afghan National Security Forces – ANSF*). Ezek mellett az Egyesült Államok a BSA értelmében lehetőséget kapott arra is, hogy kiegészítő jelleggel folytassa terrorizmusellenes műveleteit az ország területén. E döntéseket egy radikális mértékű csapatkivonás kísérte, amelynek alapján az eredeti tervek szerint mindössze egy 12 000 fős nemzetközi támogató művelet (*Operation Resolute Support*) maradt az országban 2014 után.²⁶ Ez a szám 2016-ra várhatóan megfeleződik, és 2017-re az amerikai szerepvállalás 1000 fő alá csökken.²⁷ Mivel azonban az afgán parlament csak késve ratifikálta a SOFA-megállapodást, a NATO-tagországok had-

22 Operation Inherent Resolve: Targeted Operations Against ISIL Terrorists. *Department of Defense*, 2014. 07. 07.

23 Belasco, Amy: Troop Levels in the Afghan and Iraq Wars, FY2001-FY2012: Cost and Other Potential Issues. *Congressional Research Service*, 2009. 07. 02. 01. 28. o.

24 Security and Defense Cooperation Agreement Between the Islamic Republic of Afghanistan and the United States of America. *justsecurity.org*, 2014. 09. 30.

25 Agreement Between the North Atlantic Treaty Organization and the Islamic Republic of Afghanistan on the Status of Forces and NATO Personnel Conducting Mutually Agreed NATO-Led Activities in Afghanistan. *mfa.gov.af*, 2014. szeptember.

26 E létszámból 8000 amerikai és 4000 más NATO-tagországból érkezett felajánlás, amelyet egy, a terrorizmus elleni feladatokra specializálódott, 1800 fős amerikai különleges műveleti erő egészít ki.

27 Csiki Tamás – Tálás Péter – Varga Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése. *Nemzet és Biztonság*, 2014. 4. sz. 122. o.

erő-felajánlásai is csúszással indultak meg, aminek következtében az Egyesült Államok 2015 elején átmenetileg további 1000 fő állomásoztatásával volt kénytelen pótolni ezt a hiányt.²⁸ Ráadásul az afgán fél kéréseire válaszul Obama elnök végül beleegyezett a 9800 fős amerikai kontingens számának szinten tartásába 2015 utánra is, ám a kivonulás tervezett időpontjához az adminisztráció továbbra is ragaszkodik.²⁹

Mindez azonban nem befolyásolja azt az Irak esetében is bemutatott tendenciát, hogy Washington jelentős mértékben csökkentette katonai jelenlétét olyan régiókban, amelyek a korábbi évtizedben még a legfőbb irányát jelentették az amerikai külpolitikának. Azáltal, hogy a tágan értelmezett Közel-Kelet szerepe csökkent az amerikai döntéshozók szemszögéből, Európa veszített abból az „ugródeszka” funkcióból, amely korábban elengedhetetlenül fontos volt e távoli térség eléréséhez Washington számára.

Létszámcsökkentések Európában 2014–2015 előtt

Az Európában végrehajtott létszámcsökkentések elvi magyarázatát a *Defence Strategic Guidance – Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense* adta meg, amely kifejtette, hogy a változó stratégiai környezetet szem előtt tartva kell meghatározni az Egyesült Államok európai jelenlétét. Mindez pedig gyakorlatban is kimutatható. Korábban az amerikai csapatok a hidegháború befejeződését és a Szovjetunió összeomlását követően gyors ütemben hagyták el a kontinentst, így az 1990-es 213 000 fős létszám 2000-ben 112 000, 2010-ben 78 000 volt,³⁰ és napjainkra az amerikai jelenlét csak a NATO-kötelezettségvállalások teljesítésére szorítkozik.³¹ A tendencia lényegében nem változott a 2001-es terrortámadásokat követő időszakban sem. A kontinensen állomásozó szárazföldi erőket tekintve 2003 és 2010 között az Európába telepített kontingensek száma 245-ről 145-re csökkent, és a tervek szerint 2015 végére 98-ra apad majd.³² Ebből azonban le kell vonnunk azt a konklúziót is, hogy az Európában állomásozó erők kivonása már a Bush-adminisztráció alatt megkezdődött, ami egyértelműen cáfolja azt az elképzelést, hogy a stratégia teljes egészében Obama elnökhöz lenne köthető. Meg kell állapítanunk, hogy a kontinens geopolitikai leértékelődése az adminisztráció politikai színezetétől függetlenül is elvezetett az Egyesült Államok európai szerepvállalásának átértékeléséhez, így az egyes kormányzatok között konkrét különbségek sokkal inkább a folyamat ütemében rejlenek. A 2008 utáni eseményekből kiemelkednek a szárazföldi erők állományában végbement csökkentések. Inaktíválták az V. hadtest főhadiszállását (Németország, 2013), a 170. dandár harccsoportot (Németország, 2012), és a 172. dandár harccsoportot is (Németország, 2012).³³ Mindez a kontinensen állomásozó haditechnikai eszközök terén is kimutatható, így például 69 év után, 2013-ban a megmaradt 22 nehéz harckocsit is kivonták

28 Hagel: Additional 1000 US troops to stay in Afghanistan. *Defense News*, 2014. 12. 06.

29 Mason, Jeff – Rampton, Robert: Obama slows withdrawal of U.S. troops in Afghanistan. *reuters.com*, 2015. 03. 24.

30 Kane, Tim: Global U.S. Troop Deployment, 1950-2003. *Heritage Foundation*, 2004. 10. .27.

31 U.S. Air Force: Base Realignment and Closure (BRAC). *house.gov*, 2013. 03. 14. 7. o.

32 Dodge, Michaela: Beyond BRAC: Global Defense Infrastructure for the 21st Century. *The Heritage Foundation*, 2013. 05. 03.

33 United States House Committee on the Armed Services. One Hundred and Thirteenth Congress. First Session: Testimony of Admiral James Stavridis, United States Navy Commander. United States European Command. *house.gov*, 2013. 03. 15. 31. o.

Németország területéről,³⁴ míg a légierő kötelékében inaktiváltak egy szintén németországi A–10 Thunderbolt repülőszázadot.³⁵

Össességében a leépítések nyomán 2014–2015-re a szárazföldi erők létszáma körülbelül 30 000 főre csökkent,³⁶ ami kiegészült 1500 tengerészgyalogossal³⁷ és 39 000 fővel a légierőn belül. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az utóbbi számadat magában foglalja a civil és a tartalékos állományt is,³⁸ így őket leszámítva az Egyesült Államok Európában állomásozó katonai ereje jelenleg 67 000 főre tehető.³⁹ Összehasonlításképpen érdemes kiemelni, hogy ez a szám a csendes-óceáni térségben csak a legnagyobb (Japán, Dél-Korea, Guam, Ausztrália) telepítéseket összeadva 90 000 fő körül alakul.

A Kelet-Európában lezajlott csökkentések ezzel szemben nem az előerőben mérhetőek, mivel az Egyesült Államok nem tartott jelentős katonai erőt a régióban – a NATO–Oroszország Alapokmányban lefektetett elvek tiszteletben tartása érdekében. Az első amerikai állandó telepítés például csak 2012 óta létezik, aminek keretében 10 fő állomásozik a lengyelországi laski légibázison.⁴⁰ Az Ázsia felé fordulás politikájának hatását és a kelet-európai régió leértékelődését mutatja, hogy 2013-ban Chuck Hagel védelmi miniszter bejelentése nyomán Washington módosította a telepíteni kívánt rakétapajzs negyedik fázisát, és ezzel letett arról, hogy saját területének védelmét erre a komponensre bízza.⁴¹

2014–2015: az Egyesült Államok visszatérése?

A 2014-es ukrajnai és iraki események több szempontból is jelentős változásokat hoztak a transzatlanti védelmi kapcsolatokban, ezért a továbbiakban bemutatjuk, hogy az ezt követő időszakban milyen változások következtek be az Obama-adminisztráció korábbi elképzeléseiben, s a 2014-es walesi NATO-csúcstalálkozó döntései hogyan befolyásolták az Egyesült Államok katonai jelenlétét Európában. A Krím-félsziget orosz annexiója szinte azonnal – még 2014 márciusában – jelentős reakciókat váltott ki washingtoni részről. Ennek egyik legfőbb elemeként elkezdődött az *Operation Atlantic Resolve* művelet, amelynek részeként a szövetséges államok bilaterális és NATO-keretek között hajtanak végre reagáló és területvédelmi képességeiket erősítő hadgyakorlatokat.

Mindennek pénzügyi hátterét jelentős mértékben az Egyesült Államok Európai Visszontbiztosítási Kezdeményezése (*European Reassurance Initiative*) képezi. A kezdemé-

34 Vandiver, John: US Army's last tanks depart from Germany. *stripes.com*, 2013. 04. 04.

35 United States House Committee on the Armed Services. One Hundred and Thirteenth Congress. First Session: Testimony of Admiral James Stavridis, United States Navy Commander. United States European Command. *house.gov*, 2013. 03. 15. 31. o.

36 U.S. Army in Europe: U.S. Army in Europe Transformation. Fact Sheet. *eur.army.mil*, 2015. 04. 02.

37 U.S. European Command: U.S. Marine Forces Europe. *eucom.mil*, 2015. 04. 02.

38 U.S. European Command: U.S. Air Forces in Europe. *eucom.mil*, 2015. 04. 02.

39 Wong, Kristina: Army plans to shift 3,000 troops to Europe. *thehill.com*, 2015. 01. 10.

40 Az állandó jelenlét alacsony szintjének magyarázata az 1997-ben aláírt NATO–Oroszország Alapokmány, amelyben a szövetség vállalta, hogy az akkori és az előre látható biztonsági környezetben nem állandó támadó erők állomásoztatásával, hanem az interoperabilitás, az integráció és a befogadó nemzeti támogatás képességének fejlesztésével járul hozzá a kollektív védelem erősítéséhez. Lásd bővebben: *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*. *nato.int*, 1997. 05. 22.

41 Csizmazia Gábor: A „Pivot” és a „Reset” hatása Washington Kelet-Közép-Európát érintő kül- és biztonságpolitikájára. *Társadalom és Honvédelem*, XVII. évf., 2013. 3–4. sz. 11–18. o.

nyezés 2014-ben és 2015-ben 1-1 milliárd dollárnyi összeget biztosított a feladatok elvégzésére, míg 2016-ra a tervek szerinti előirányzott összeg 790 millió dollár lesz.⁴² A légi, vízi és szárazföldi gyakorlatok végrehajtása, valamint a rotációban fenntartott jelenlét megteremtése mellett a Viszontbiztosítási Kezdeményezés fő pillérei a következők:

- amerikai tervezők igénybevételével fokozni a szövetségesek képességeit annak érdekében, hogy befogadhassanak (megrendezzenek), illetve megtervezhessenek különböző hadgyakorlatokat;
- az Európában elhelyezett eszközpark és a kontinens befogadó létesítményeinek, infrastruktúrájának kapacitásnövelése;
- az Egyesült Államok haditengerészeti jelenlétének növelése a Balti- és a Fekete-tengeren;
- a képességfejlesztés támogatása olyan partnerországokban, mint Grúzia, Moldova és Ukrajna.⁴³

Az *Operation Atlantic Resolve*⁴⁴ műveletek gerincét a szárazföldi erők, a haditengerészet, a különleges műveleti erők és a légierő részvételével zajló – az európai szövetségesekkel szoros együttműködésben végrehajtott – hadgyakorlatok adják, amelyek által az Egyesült Államok növelte láthatóságát Európában. Mindezek célja az amerikai elkötelezettség és szolidaritás demonstrálása az európai szövetségesek számára és a NATO készségének megerősítése – válaszul az ukrain orosz agresszióra – a Washingtoni Szerződés 5. cikkelye szerinti műveletekre való felkészüléssel és kiképzéssel. Ez utóbbi fókuszában egyértelműen a szövetség keleti tagállamai állnak, amelyek területén több tucat hadgyakorlat végrehajtására került sor az év során, több esetben is ezer főnél nagyobb amerikai részvétel mellett. A gyakorlatok mellett sor került néhány kisebb méretű, állandó jellegű visszatelepítésre (például 12 Németországba érkező A-10-es repülőgép esetében), és ezzel párhuzamosan egy képességnövelő programcsomag elfogadására az ukrán kormány számára.⁴⁵

A tendenciák jól jelzik, hogy rövid távon intenzívebbé vált az amerikai jelenlét a keleti NATO-tagországok területén: a rotációs váltásoknak köszönhetően ugyan mindig csak 1-1 hónapra települnek az amerikai erők, a gyakorlatok nagy számából adódóan szinte állandó a jelenlét a térségben, miközben fix telepítésről továbbra sincs szó. A nagyobb hadgyakorlatok fókusza az elmúlt két évben egyértelműen Kelet-Európa felé tolódott, elsősorban az orosz–ukrán konfliktus miatt. Az amerikai rotációs jelenlétből pedig a térség szövetséges haderői kétféleképpen is profitálnak: a gyakorlatokon a műveleti-kiképzési együttműködés tapasztalataiból, valamint az amerikai (és nyugat-európai szövetséges) erők jelenlétének biztonság-növelő és a kollektív védelmet erősítő, a szövetségesi szolidaritást demonstráló hatásából. Ugyanakkor az állandóan Európába telepített erők létszámát

42 Department of Defense Budget Fiscal Year (FY) 2016: European Reassurance Initiative. Fiscal Year 2016. *Department of Defense*, 2015. február.

43 U.S. European Command: *Operation Atlantic Resolve 2014*. *defense.gov*, 2014. 1. o.

44 A gyakorlatok, valamint egyéb jellegű intézkedések pontos számadataiért és bemutatásáért lásd: *Operation Atlantic Resolve 2015. June*. *U.S. European Command*, 2015. június.

45 A Kijevnek nyújtott támogatás egyebek mellett magában foglalta egy kiképzőmisszió megindítását az Ukrán Nemzeti Gárda számára, egy támogató és tanácsadó csoport megalakítását, valamint a védelmi szektor reformjának megkezdését az országban.

csupán elenyésző mértékben és ideiglenes jelleggel növelte az Egyesült Államok, 2015-ben pedig már további 15 katonai bázis bezárásáról döntöttek.⁴⁶

Mindez feltehetőleg azt eredményezi majd, hogy hosszú távon tovább folytatódik a katonai jelenlét fókuszának elmozdulása a csendes-óceáni térségbe. Az Oroszországi Föderáció agressziója Ukrajnában nem változtat ezen, viszont a várakozások szerint sokkal aktívabb szövetségi együttműködést eredményezhet Európában már középtávon is.⁴⁷

A walesi NATO-csúcstalálkozó hatása az Egyesült Államok katonai jelenlétére Európában

A walesi csúcstalálkozón elemzésünk szempontjából két meghatározó döntés született: elfogadták a Szövetségi Készenléti Akciótervet (*Allied Readiness Action Plan*), illetve a tagállamok politikai vállalást tettek, hogy fokozatosan növelik védelmi kiadásait. A Szövetségi Készenléti Akcióterv⁴⁸ biztosítási és adaptációs intézkedéseket tartalmaz. A biztosítási intézkedések legfőképp a keleti tagállamok területére fókuszálnak az alábbi fő elemekkel:

- a balti légtérrendészeti feladatokat ellátó repülőgépek és bázisok számának növelése;
- repülőgépek telepítése a térségbe különböző gyakorlatok végrehajtására;
- AWACS felderítő repülések végrehajtása;
- a hajók számának növelése a Balti- és a Fekete-tengeren;
- szárazföldi erők telepítése a régióban gyakorlatok elvégzésére;
- még 2014 során 200 NATO- és egyéb nemzeti gyakorlat végrehajtása;
- további szárazföldi erők telepítése a Baltikumban bilaterális megállapodás alapján.⁴⁹

Ezekkel párhuzamosan az adaptációs intézkedések közül a legfontosabbak:

- a NATO Reagáló Erők (*NATO Response Force – NRF*) képességeinek növelése;
- az NRF egyik fő komponenseként nagyon magas készenléti összhaderőnemi erő (*Very High Readiness Joint Task Force*) létrehozása;
- a lengyelországi Szczecinben található német–dán–lengyel többnemzeti parancsnokság (*HQ MNC Northeast*) továbbfejlesztése és felminősítése hadműveleti parancsnoksággá;
- az NRF-erők fogadására alkalmas öt kelet-európai katonai bázis kijelölése, amelyek logisztikai bázisként szolgálhatnak a potenciálisan fenyegetett országok területén, és 300-600 fős személyzetük többnemzeti lesz.⁵⁰

Jól látható, hogy a Szövetségi Készenléti Akcióterv az Egyesült Államok szempontjából egyfajta folytatása az *Operation Atlantic Resolve* által megkezdett intézkedéseknek, és követi annak szellemiségét. Ezt támasztja alá a megtett lépések jellege is, hiszen azok elsősorban nem az állandó telepítések számának növelésére fókuszálnak, hanem sokkal inkább

46 U.S. military to close 15 bases in Europe. *bbc.com*, 2015. 01. 08.

47 Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy amennyiben az Oroszországi Föderáció agressziója egy NATO-tagállam ellen irányulna, az természetesen egy merőben új helyzetet teremtene.

48 A walesi csúcstalálkozó részletes eredményeiért lásd *Wales Summit Declaration. nato.int*, 2014. 09. 05. vagy Szenes Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. *Hadtudomány*, XXV. évf., 2014. 3–4. sz.

49 NATO: NATO's Readiness Action Plan. *Fact Sheet. nato.int*, 2015. február.

50 Csiki Tamás – Tólas Péter – Varga Gergely: A NATO walesi csúcstalálkozásának napirendje és értékelése. *Nemzet és Biztonság*, VII. évf., 2014. 4. sz. 115–117. o.

a láthatóságot és a hatékonyságot próbálják növelni (például a hadgyakorlatok révén). Ennek egyik további eleme, hogy az akcióterv jelentős részének végrehajtása során az európai tagországok a keretnemzetek (így a magas készenlétű erők esetében is). Összességében tehát a csúcstalálkozó következtetéseiből is leszűrhető az a konklúzió, hogy az egyik legfontosabb elvi cél a NATO európai pillérének megerősítése, ami az Egyesült Államok jelenlétének/képességeinek/hajlandóságának csökkenése nyomán vált egyre fontosabbá.

Mindezek mellett, ahogy már a bevezetőben is említettük, az Egyesült Államok Ázsia felé fordulása három stratégiai okra vezethető vissza, amelyek közül az egyik az európai védelmi kiadások tartósan alacsony mértéke és a NATO-n belüli teherviselés aránytalansága, ami több ízben is kiváltotta Washington kritikáját. E téren is jelentős hatást gyakorolt/gyakorolhat a 2014-es walesi csúcstalálkozó, ahol a tagállamok elkötelezték magukat a szövetség képességeinek fokozása és a védelmi költségvetések növelése mellett. Ezek gyakorlati megvalósítása folyamatosan zajlik, és Washington szempontjából nézve az intézkedések beleillenek az Egyesült Államok által évek óta hangoztatott elvárások sémájába, hiszen – ha végrehajtják ezeket – csökkenteni fogják a szövetségen belüli tehermegosztási különbségeket. Különösen fontos lenne a walesi döntések közül annak a végrehajtása, amely szerint a növekvő védelmi kiadásokon belül a források 20%-át új haditechnikai eszközök beszerzésére, azaz modernizációra fordítanak a tagállamok. Ennek a kelet-közép-európai és balkáni tagországok esetében van kiemelkedő jelentősége, ahol sok tekintetben még mindig egykori szovjet-orosz haditechnikai eszközök állnak hadrendben.⁵¹

Washington szempontjából mindenképpen elérendő cél a kitűzött vállalások mielőbbi gyakorlatba való átültetése, hiszen ez jelentősen növelné az európai fél védelmi potenciálját. Az *Operation Atlantic Resolve* lépéseivel hasonlóan azonban ezek sem befolyásolják az Ázsia felé fordulás alapvető elemeit, ugyanakkor jelzésértékkel bírnak az európai tagországok számára. E jelzés alapvetően azt közvetíti, hogy bár a csendes-óceáni térség felértékelődése megkezdődött, Washington elkötelezett maradt szövetségeseinek védelme mellett – ugyanakkor e téren nagyobb önállóságot és egyenlőbb tehermegosztás vár.

Összegzés

Az Egyesült Államok stratégiai szinten egyértelmű irányváltásba kezdett és felértékelte kelet-, délkelet-ázsiai jelenlétét, míg ezzel párhuzamosan változások tapasztalhatóak a transzatlanti védelmi kapcsolatokban. A 2014 utáni geostratégiai elmozdulások Irakban és legfőképp Kelet-Európában nem befolyásolják alapjaiban a washingtoni külpolitika hangsúlyeltolódását, ám kimutatható, hogy 2014–2015-ben jelentősen növekedett az amerikai jelenlét láthatósága az európai kontinensen. Ezzel párhuzamosan azonban továbbra sem beszélhetünk az Egyesült Államok „visszatéréséről”, hiszen az állandó jelenlétet csak elvétve érintik a bemutatott intézkedések. 2015 júniusában a Pentagon javaslatot nyújtott be, hogy egy 5000 fős amerikai kontingenst kiszolgálni képes haditechnikai eszközparkot és szükséges logisztikai háttérrel telepítsenek a keleti NATO-tagállamok területére, amelyek

51 A walesi csúcstalálkozón elfogadott védelmi költségvetés-növelési és képességfejlesztési intézkedések eddigi eredményeiről Kelet-Közép-Európában lásd: Csiki Tamás: Breaking the Dual Spiral of Diminishing Capabilities. In: *Panorama of the Global Security Environment 2015*. CENAA, Pozsony, 2015 (megjelenés alatt).

szükség esetén jelentősen megkönnyítenék az erők logisztikai mozgását. A javaslat a balti államok mellett Lengyelországot, Romániát és Bulgáriát is érinti,⁵² több közép-európai állammal pedig tárgyalásokat folytatnak kis mennyiségű, jelzésértékű erő és eszköz befogadásáról. Az azonban továbbra sem változik, hogy Washington hosszú távú érdekeinek súlypontja nem Európában található. Ezt támasztja alá az idén februárban kinevezett Ashton Carter védelmi miniszter április 6-i beszéde, amelyben ismételtelen kifejtette, hogy a jövőben is az Ázsia felé fordulás stratégiájának folytatása várható.⁵³

52 Schmitt, Eric – Myers, Steven Lee: *U.S. Is Poised to Put Heavy Weaponry in Eastern Europe*. *The New York Times*, 2015. 06. 13.

53 *Secretary of Defense Speech*. McCain Institute, Arizona State University. *Department of Defense*, 2015. 04. 06.